

УДК 81-115'42:070.447:[327.5:355(470:477)](091)

ІСТОРИЧНІ Й ГЕОПРОСТОРОВІ ПАРАЛЕЛІ В ДИСКУРСІ АНАЛІЗУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Людмила Павлюк

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна
e-mail: pavlyukl@yahoo.com

У статті проаналізовано риторичний потенціал порівняльних конструкцій у мас-медійному дискурсі аналізу воєнного конфлікту. Виокремлено групи образів-аналогів за особливостями їхнього хронотопу. Розглянуто способи реалізації функцій оцінювання та пропозиції рішень у текстах, які містять історичні паралелі.

Ключові слова: порівняльні конструкції, проєктивні механізми, фрейми, сценарій, структурні ролі, хронотоп, наратив, опис, міркування, аргумент.

Паралельні конструкції – наративи і символи глибинної історії різних країн та їхнього теперішнього досвіду – часто виявляються найбільш практичним інструментом для пояснення причинно-наслідкових зв'язків у текстах на теми геополітики і воєнних стратегій. Компаративні сценарії політичного дискурсу зазвичай поєднують інтерпретативну та інструментальну функцію – допомагають зрозуміти логіку ситуації і пропонують план дій. Фрейм порівняльної конструкції, як і будь-якого тропу, є двоплановим, він проєктує на текстовий екран «об'єкта дослідження» характеристики подій та дійових осіб паралельного досвідного поля.

Порівняльні звороти транспонують значення, які стосуються різних аспектів картини подій воєнного часу:

а) геополітичної суті й масштабу конфлікту («холодна війна», «уникнути Третьої світової», «на порозі нової гонки озброєнь»);

б) агресивних дій країни-нападника («аншлюс Криму», «сценарії відпрацьовані у Грозному й Алеппо», «руйнування як у Мосулі»);

в) становища окупованої території («заморожені конфлікти», «абхазський сценарій для України», «за зразком Придністров'я»);

г) запропонованих стратегій, тактичних рішень, розв'язки конфлікту (політика «фінляндизації», «лінія Маннергейма», «хорватський сценарій», «боснійський рецепт»);

д) діяльності міжнародних посередників та реакцій світової спільноти («новий Мюнхен», «нова Ялта», «канадійсько-американський ленд-ліз», «план Маршалла»);

е) відповідальності за окупацію, воєнні злочини й терористичну діяльність («новий Нюрнберг», «готуються до Гааги», «бункер для Путіна», «слідами бен Ладена»).

Загалом ситуацію конфлікту, яку утворюють такі компоненти, як 1) хронотоп – сукупність характеристик сцени подій та історичного часу; 2) учасники – Ми-Вони групи (агресор, країна-об'єкт нападу, окуповані території) та посередники; 3) наміри й стратегії сторін, – описуватимемо через поняття макрофрейму [20].

Макрофрейм, загальний «рамковий» сценарій історичного наративу, дозволяє розуміти окремі аспекти, часткові образи події у тексті. А з іншого боку – кожен із компонентів, навіть окремо використаних деталей схеми, активує бачення цілісної картини подій, відтворює рамкову макроструктуру. Наприклад, згадка у тексті про «аусвайси в Криму» пов'язує цю часткову інформацію із фреймом «окупаційні режими Другої світової» і накладає сценарій нацистської агресії – із його сукупним негативним знаком і мораллю опору – на картину подій в окупованому Криму. Суть методики фреймового моделювання власне у тому й полягає, що вона дає змогу, по-перше, розглядати будь-яку інформаційну деталь за голограмним принципом – як частину сценарної цілісності, а по-друге, спостерігати еволюцію подій та їхню відповідність прогнозованим наслідкам.

За емоційним знаком, а отож за критерієм бажаності певного історичного епізоду-аналогу, реконструйовані в текстах наративи й описи поділяються на позитивні «досвідні моделі» – приклади для запозичення; і негативні ілюстрації – «уроки небажаного» у застережній функції.

Характерно, що на початку воєнних дій, у 2014 році, українські автори, зокрема воєнні журналісти, цілеспрямовано вивчали практику розбудови і модернізації армій зарубіжних країн: «Нам треба орієнтуватися на досвід Ізраїлю, Туреччини та Швейцарії. Ці країни успішно вирішили проблеми зовнішньої політики і військової загрози... Тоді ми досить малими, але ефективно розподіленими силами зможемо відбити будь-яку агресію» [17]. Освоєння досвіду не перестало бути актуальним і в наступні роки війни, але при цьому з'явилися реверсні варіанти у спрямованості запозичень, що стало визнанням нового рівня боєздатності українських Збройних Сил, досягнутого за час війни: «Армія США включила у навчальні системи досвід України у боях з РФ» [1].

В аналізові застережних історичних меседжів – стосовно складнощів, загроз і ризиків у процесах вирішення воєнних конфліктів – українські автори апелюють як до власної історії, так і до хронік світової геополітики. Зокрема, період національно-визвольних змагань, що, як підкреслюють дослідники порівняльних сценаріїв, багатьма сутнісними рисами подібний до сучасних подій, нагадує про потребу відповідальності й консолідованості еліт: «Насправді ж, порівнюючи ситуацію сторічної давності й теперішню, часом дивуюсь, наскільки події можуть бути схожими, вороги однаковими, а керівництво зрадливе або нерішуче» [19]. Одна із найпоширеніших формул «уроку для Європи» – це твердження про потребу вчасних реакцій на ідеологію експансіонізму, виснуване з передвоєнної історії минулого століття: «Європейські політики забули, чим закінчилися спроби задобрити агресора перед Другою Світовою. Історія може повторитись» [13]. Такі геополітичні кліше, як «пакт Молотова-Ріббентропа», «Мюнхенська змова», «ялтинські домовленості» деталізують тему легковаження намірами агресорів і диктаторів, пояснюють психологічну й політичну некоректність трактування асиметричного конфлікту із позиції «сфери інтересів» Росії, застерігають від ставлення до України як до об'єкта чужих геополітичних ігор.

Фактологічні джерела, із яких автори геополітичної аналітики запозичують матеріал для риторичних проекцій, є дуже різноманітними. Засоби означування розрізняються за критерієм заглибленості у часові пласти, а також залежно від того, в якому культурно-політичному просторі автор віднаходить змістові еквіваленти – у власній історії чи у політичних наративах інших країн, поза кордонами рідного концептуального й інституційного світу.

Якщо у хронотопі «паралельного» сюжету розрізняти вертикальну й горизонтальну вісь, то в такій системі координат можна виокремити декілька основних груп порівнянь:

- *інтракультурні історичні паралелі* (внутрішня хронологічна вертикаль) – залучення прикладів з української політичної історії;
- *історично-геопросторові паралелі* (зовнішня, інтеркультурна хронологічна вертикаль) – компаративи із референцією до історичних case study інших країн;
- *геопросторові паралелі* (горизонтальні міжкультурні аналогії) – розгляд актуальної української ситуації в контекстах сучасного зарубіжного досвіду.

Звісно, історію можна протиставити «сучасності» лише умовно, тому що більшість геопросторових паралелей мають хоча б мінімальне часове заглиблення. Однак виокремлення «геопросторової» групи має сенс через те, що дозволяє провадити моніторинг іще не завершеної ситуації – тенденції, яка виявляє себе у відносному «тепер» на різних частинах негомogeneous простору. Подібним картографічно-стілниковим методом можна вивчати картину поширеності воєнних конфліктів або мережі терористичних організацій і практик у світі загалом.

Так само великою мірою умовним є пов'язування компаративних означників за принципом часової тяглості, хоча б тому, що на різних ділянках «хронологічної вертикалі» може йтися, наприклад, про належність етнічної території до різних держав. Україна в складі царської імперії й СРСР – це «наша» історія лише остільки, оскільки вона була передісторією незалежності і боротьбою за збереження національної культури. Але, власне, суцільна вісь хронологічних компаративів допомагає прослідкувати константи національного у тому, що було підпорядкованим ідеологічно чужому простору. Відтворювати цілісну картину ідентичності допомагають навіть розрізнені ланки перервно-безперервної історії:

а) досвід національно-визвольних змагань першої чверті двадцятого століття: «Крути: кейс-стаді про зради та Перемогу» [5]; «Бій під Крутами: перший урок для України про «братські народи» [6];

б) традиція відмежовування від символів тоталітаризму, репресивних практик радянського періоду: «Сама ситуація, яка сьогодні є в Криму, на думку самих людей, схожа на 37-й рік, коли боялися говорити вголос» [7].

Історія пострадянських країн, яка розпадається на партикулярні особливі «історії», – традиційний і вдячний матеріал для компаративного мас-медійного аналізу, що бере до уваги конфліктні профілі окремих територій. Безпекова ситуація у різних частинах колишнього Союзу залежить від того, якою мірою нові держави скористалися «вікном можливостей» у період розпаду Союзу – тобто нагромадили ресурс опірності, сформували громадянські ідентичності, дистанціювалися від колишнього центру, набули імунітету до російської пропаганди.

Окремою групою за ознакою реалізованого суверенітету і рівнем міжнародних гарантій безпеки вирізняються країни Балтії. Їхні головні «уроки», які медіа форму-

люють для інших пострадянських країн, стосуються насамперед членства в НАТО і ЄС і відтак статусу повноправних і захищених суб'єктів міжнародного життя.

Спільною рисою групи тих, хто «у дорозі» – України, Грузії, Молдови, – є як незавершеність внутрішніх інституційно-інфраструктурних змін, так і факт тривання територіальних конфліктів із Росією. «Абхазія», «Осетія», «Придністров'я» – не просто означники замороженого конфлікту, а й символи спроб РФ нав'язати країнам статус контрольованих об'єктів через створення конфліктного анклаву. Коли РФ чинить спротив «розморожуванню» ситуації на Донбасі – у черговий раз підтверджує свою роль джерела воєнної загрози й дестабілізації для незалежних держав.

У випадку Білорусі Російська Федерація намагається впливати, підсилюючи мілітарно-тоталітарні риси країни-сусідки і забезпечуючи собі таким чином стосунки союзництва і привілей лояльності. У мові білоруських посадовців фраза «уникнення українського сценарію» традиційно втілювала страх перед революційним, у варіанті Євромайдану, варіантом зміни влади. Однак надійно законсервовані антидемократичні риси не виключили для Білорусі загрози конфлікту із РФ – хоча й у варіантах «повзучої асиміляції», «м'якої окупації». Кліше «український сценарій» набуло застережного значення, стало частиною аналізу теми «загроза російського вторгнення»: «Український сценарій для Лукашенка: чи можлива окупація Білорусі» [18].

Порівняльна вісь Україна – Європа дає велику кількість ілюстративного матеріалу, із різною мірою і формами релевантності, для розгляду сценарію Україна – Росія. Наприклад, у контексті російсько-української війни часто згадують про Фінляндію, через її тривалу історію конфліктних стосунків із Росією, що вмістила і пошук компромісних шляхів співіснування, і досвід успішного збройного опору російській окупації. Природно, що українські публіцистичні «компаративісти» не оминають увагою уроки найбільшого в Європі після Другої світової міжнародного конфлікту – на Балканах, зокрема вивчають аргументи на користь «хорватського сценарію» («Чому Хорватії вдалося: як країна повернула територію після років окупації та гібридної війни» [14]) та зважують ризики «боснійського варіанту» – програми автономізації окремого регіону, яка створює загрозу для єдності країни загалом («Боснійський варіант розшматує Україну» [2]).

Історичні паралелі, як і більшість риторично-інформаційних засобів мас-медійного тексту, поєднують силу раціональних аргументів і експресію образних часток. Кожен окремий фрейм-компаратив тяжіє або до полюсу риторичної небувальності, або до функції логічного засобу посилення авторських позицій. Аргументативні побудови тексту іноді безпосередньо спираються на прецедентний принцип, що означає врахування попереднього досвіду для ухвалення аналогічних рішень. Факт-прецедент може обґрунтовувати і саму потребу судових проваджень: «Прокуратура Автономної Республіки Крим ініціює міжнародний судовий процес через анексію Криму Росією – за прикладом військового трибуналу в Нюрнберзі, коли судили колишніх керівників гітлерівської Німеччини» [10]; «Вирок Гааги доводить: з часом покарання буде також за Донбас і Крим» [3]. Власне кажучи, істотна частина аргументів у політичній комунікації належить до групи юридичних обґрунтувань, що в багатьох випадках споріднює публіцистичний аналіз із ситуаціями юридичного розгляду справ [9].

Навіть у використанні одного і того ж компаративу можна спостерігати широкий простір варіативності функцій між «прецедентністю» і емоційним оцінюванням. Наприклад, фрейм «КНДР» у політичному дискурсі – часто вживаний і легко

впізнаваний, тобто символічний, означник, що ретранслює значення «диктатура» й «агресія» у прямій зв'язці з конотаціями «ізоляція», «маргінальність»: «Рішення суду ООН в Гаазі поставить РФ перед дилемою: або припинити свою суперечливу поведінку стосовно України, або остаточно перетворитися на державу-маргінала а ля КНДР, з якою ніхто не буде мати справи» [21]. У порівняльній конструкції гіпотетичного сценарію емоційні значення очевидно переважають над раціональними. Але у практичних контекстах «риторичний» означник може еволюціонувати до правової категорії. Після того, як Сенат США проголосував за санкції для РФ у пакеті з обмежувальними заходами для Ірану й Північної Кореї, стало зрозумілим, що відносно незалежні лінії «риторики» й «практики» зближуються і накладаються одна на одну.

Дискурс аналізу геополітично-воєнних перипетій – це дискурс тісної взаємодії із життям, і тому заслуговують уваги й коментарів модальності використання історичного компаративу. Модуси, чи модальності, – це статуси події у стосунку до реального – від уже-здійсненості до слабкої ймовірності чи повної неправдоподібності. Індикаторами статусів є модальні пропозиції, які означають місце сценарію в буттєвому світі. Модальні предикати і стани вибору в дискурсі аналізу конфлікту варто розглянути насамперед із врахуванням стратегічної функції порівняння для Ми-групи, а отож і оцінного знаку порівняльного образу.

Найбільш поширені модуси у сценаріях – «позитивних моделях»: а) «реальне» – здійснене («Україна запозичила досвід...») або здійснюване (твердження про те, що зацікавлені сторони втілюють проект у життя); б) «бажане» – заяви про вартісність ідеї, досвіду (із предикатами потрібності, необхідності); в) «можливе» – зокрема у варіанті зазначення умов реалізації сценарію (коли – тоді; якщо – то; тільки після того, як), оскільки його поки-що-нездійсненість, як правило, має конкретну причину: «Джемільєв: Після деокупації Крим може бути не гіршим від Швейцарії» [4]; «...Ліквідувати нинішній режим РФ можна за допомогою економічних санкцій, які призведуть до відчутного падіння життєвого рівня кожного мешканця Росії. ...Ми пам'ятаємо, що авторитаризм у Німеччині, в Японії було переможено тільки після того, як це торкнулося кожного з мешканців цих країн. Потім, безумовно, демонтаж режиму і суд над військовими» [12].

Прагматично значущі варіанти модальностей «застережних сценаріїв» – це насамперед оцінка ймовірності їхньої реалізації, відслідковування початку втілення негативного проекту: «...Бутусов вважає, що рішення Путіна вже де-факто можна сприймати як початок анексії Донбасу, схожим чином РФ окупувала Абхазію та Південну Осетію – сценарій, очевидно, повторюється...» [14]. Для відмежування від негативних моделей часто використовують риторичний прийом гротескного опису, створення картини-гіперболи на основі умовної «якби»-модальності: «Сама ж акція рашистів виглядає так само смішно і цинічно, як коли б Гітлер під час Другої Світової вийшов із плакатом «досить убивати» [16].

Історична паралель у дискурсах аналізу конфлікту – це фігура-гід, засіб адаптації і асиміляції фактів. Із психологічного погляду вона важлива через те, що створює ґрунт для подолання когнітивного дисонансу в обставинах невизначеності. Компаративний фрейм є зручною інтерпретативною реакцією на подію-проблему, бо використовує «готові форми» для «укладання» знань. Роль історично-геопросторових порівнянь насамперед концептуальна, як і належить інструментові геополітичної аналітики, тобто масиву текстів, присвячених дослідженню взаємодії національ-

них ідентичностей та інтересів. Фігура, яка пояснює конфліктні реалії, сама ж бере участь у війні за допомогою слова, формує інформаційні стратегії національного дискурсу, уможливорює публічний дискурсний консенсус щодо таких проблем воєнної ситуації, як оцінки злочинів агресора і способи вирішення конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Армія США включила у навчальні системи досвід України у боях з РФ – генерал США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/2277339-armiya-ssha-vklyuchila-u-navchalni-sistemi-dosvid-ukrajini-u-boyah-z-rf-general-ssha.html>
2. Боснійський сценарій разорвет Україну, – Фесенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/polituka/20150513-1550758/>
3. Вирок Гааги доводить: з часом покарання буде також за Донбас і Крим – Зеркаль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/22/7074046/>
4. Джемилев: После деокупации Крым может быть не хуже Швейцарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qha.com.ua/ru/obschestvo/djemilev-posle-deokkupatsii-krim-mojet-bit-ne-huje-shveysarii/173761/>
5. Дикий Є. Крути: кейс-стаді про зради та Перемогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/kruti-kejs-stadi-pro-zradi-ta-peremogu.htm>
6. Дорошко М. Бій під Крутами: перший урок для України про «братські народи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ua/opinion/bij-pid-krutamy-pershuj-urok-dlya-ukrayiny-pro-bratski-narody/>
7. Експерт назвав єдиний спосіб повернення Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grushevskogo5.com/sobitiya/ekspert-nazvav-diniy-sposib-rovernennya-krimu>
8. Жовтенко Т. «Гібридний тероризм»: як Путін йде слідами Усами бен Ладена. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28450795.html>
9. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
10. Крым в международных судах: возможен ли новый Нюрнберг? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/28869950.html12>
11. Платон Е. Суд ООН: варианты исхода дела [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/blogs/58673-sud-oon-variantyi-ishoda-dela.htm>
12. Портников назвал рецепт победы Украины над Путиным [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eizvestia.com/uk/news_politics-ukr/full/2604-portnikov-nazvav-recipe-peremogi-ukraini-nad-putinim
13. Росія готується до «великої війни» – віце-президент ПАРС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2018/02/01/282634-rosiya-gotuyetsya-velykoji-viyny-vice-prezydent-parye>
14. РФ анексує Донбас за сценарієм Абхазії і Південної Осетії – Бутусов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politic.kiev.ua/politika/23128rf-aneksue-donbas-za-scenariem-abhazii-i-pivdennoi-osetii-butusov.html>

15. Левченко О. Чому Хорватії вдалося: як країна повернула території після років окупації та гібридної війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423/>
16. Новости Крымнаша. Путин, хватит убивать. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/blogs/74613-novosti-krymnasha--putin-hvatit-ubivat.htm>
17. Українській армії радять реформуватися за зразком Ізраїлю та Швейцарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinski-armiyi-radyat-reformuvatisya-za-zrazkom-izrayilyu-ta-shveytsariyi-371510.html>
18. Український сценарій для Лукашенка: чи можлива окупація Білорусі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.narodna-pravda.ua/2017/06/05/ukraunskiy-stsenarij-case-study-dlya-lukashenko-vozmozhna-ly-okkupatsyya-belarusy>
19. 100-річчя бою під Крутами: боротьба за кращу Україну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.penall.net/2018/01/29/kruty/>
20. Dijk van T. Discourse as Structure and Process. Sage Publications, 1997. – 356 p.

CHRONOLOGICAL AND GEOSPATIAL PARALLELS IN DISCOURSES ANALYSING RUSSIAN-UKRAINIAN MILITARY CONFLICT

Lyudmyla Pavlyuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: pavlyukl@yahoo.com*

The article explores rhetorical potential of comparative constructions in media discourses analyzing war between Russia and Ukraine. It focuses on historical parallels, or comparatives, as adapted «ready forms» of perception, which draw on easily recognizable material of political and cultural life. Since parallels include distinctive symbolic descriptors, they become efficient means of persuasion and convenient forms for assimilation of new facts. The historical comparatives are used in order to overcome cognitive dissonance in the circumstances of uncertainty. Their role is invaluable in providing models of behavior, strategies, and institutional relations («the experience» as an option for borrowing) or indicating dangerous ways in political development that should be avoided («the lessons» in a function of warning).

The article applies cognitive and structural approach to the study of discursive representations of war by viewing the whole situation of military conflict as a macro-frame and figuring out its particular components, such as activities and intentions of the sides (aggressor and an object of aggression), status of the occupied territories, mediators and negotiators, national scene of events, and the international context. A special attention is given to differences and ideologically loaded meanings for different groups in their perception of political reality. This methodology of linguistic frame modeling serves as a link between conceptual interpretation of media discourse and the analysis of practical actions.

Key words: historical parallels, comparatives, mechanisms of projection, frame, scenario, structural roles, chronological and geospatial characteristics, narrative, argument.